

TÜRKİYE VE İRAN'IN ARAP BAHARI'NA YÖNELİK POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hüseyin AKSU¹, Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU², Mehmet Nazım UYGUR³

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 13.12.2018

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 14.01.2019

Özet

2010 yılında Tunus'ta yönetime karşı tepki olarak başlayan ve kısa sürede Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yayılan ayaklanma dalgası, bölgesel aktörlerin dış politikalarını yeniden tanımlamalarını gerektirmiştir. Bu ayaklanma dalgası ve değişim talepleri Arap Baharı olarak adlandırılmıştır. Arap Baharı'nın ortaya koyduğu koşullar çerçevesinde bazı ülkelerde büyük çaplı gösteriler gerçekleşmiş; Tunus, Mısır gibi bazı ülkelerde gösteriler sonucu, Libya'da ise gösterilerle birlikte dış müdahale sonucu iktidarlar devrilmiştir. Suriye örneğinde olduğu gibi ise bazı yerlerde de yıllarca süren ve hala çözümsüzlüğünü koruyan iç savaşlar ortaya çıkarmıştır. Bölgenin başat gücü olmayı arzulayan ve yaşanan değişim ve dönüşüm sürecini dikkatle izleyen Türkiye ve İran, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeler için kimi zaman bir model ülke olarak gösterilmiştir. İki ülke de Arap Baharı'nın çıkarlarına uygun bir şekilde biçimlenmesini istemişlerdir. Etkin olmaya çalışan iki ülkenin karşılıklı ilişkilerinde ulusal ve uluslararası çıkar çakışmalarından dolayı kimi zaman gerilimler de gözlenmiştir. Bu çerçevede çalışma, Arap Baharı ve gelişim sürecine dair bilgiler verdikten sonra Türkiye ve İran'ın Arap Baharı'na yaklaşımı ve beklentileri, Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelere ve birbirlerine yönelik politikalarını ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Arap Baharı, Türkiye, İran

AN ASSESTMENT OF TURKEY AND IRAN'S POLICIES INTENDED FOR ARAB SPRING

Abstract

The wave of uprising, which began in Tunisia in 2010 as a reaction against administration and spread to the Middle East and North Africa countries, forced the regional actors to redefine their foreign policies. This uprising wave and demand for change are called as Arab Spring. In the framework of the conditions of the Arab Spring, Power was overthrown, as a result of demonstrations in Tunisia and Egypt and foreign intervention alongside the demonstrations in Libya. As in the case of Syria, in some places, civil wars, which lasted for years and still remain unsolved, have been revealed. The desire to be the dominant power in the region and subsequent shifts and the process of conversion carefully, Turkey and Iran were intended to be a model country for the countries that experienced the Arab Spring. The tensions between the two countries, which were trying to be effective, were observed due to the overlap of their national and international interest. In this framework, this work primarily aims to give general information about the Arab Spring and discuss the politics of Turkey and Iran across the region states and each other.

Key Words: Middle East and North Africa, The Arab Spring, Turkey, Iran

¹ Arş Gör., Şırnak Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, huseyinaksu46@hotmail.com

² Arş Gör., Şırnak Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mcsahinoglu@gmail.com

³ Arş Gör., Şırnak Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mn_uygur@hotmail.com

1. Giriş

XXI. yüzyılın en önemli olaylarından biri kabul edilen Arap Baharı, 2010 sonlarında Tunus'ta başlayan yönetim karşıtı protesto gösterileri sonrası 2011 yazına kadar; Mısır, Libya, Suriye, Yemen, Ürdün, Bahreyn, Irak, Fas, Suudi Arabistan gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölgesini kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu ülkelerin bazılarında sert çatışmalar yaşanırken Suudi Arabistan gibi bazı ülkelerde ise alınan önlemler neticesinde ya ayaklanmaların çıkması engellenmiş ya da ayaklanmalar kolaylıkla bastırılmıştır. Sosyo-ekonomik koşullara tepki, hükümetlerin kötü muamelesine karşı demokrasiye geçiş talepleri, yolsuzluk, onurlu bir yaşam arzusu gibi nedenler protesto gösterilerinin ortak özelliğini oluşturmaktaydı. Kısa sürede Tunus, Mısır, Yemen ve Libya'da onlarca yıldır iktidarı elinde tutan liderlerin devrilmesiyle birlikte, bir yandan Arap toplumlarında dönüşüm umudu yeşerirken, diğer yandan küresel ve bölgesel aktörler kendi ittifaklarını ve çıkarlarını muhafaza etme ve yeni ittifaklar oluşturma amacıyla yaşanan sürece yakın ilgi göstermişlerdir. ODKA bölgesine coğrafi yakınlığının yanı sıra tarihsel, kültürel ve siyasal bağları nedeniyle Türkiye ve İran, oluşabilecek güç boşluğunu doldurabilmek ya da dönüşüm sürecine yön verebilmek amacıyla süreci yakinen izlemişler ve gelişmelere ilişkin aktif politikalar üretmeye çalışmışlardır. Başlangıçta, Türkiye ve İran arasında gerginlikten uzak seyreden rekabet, özellikle, Arap Baharı'nın Suriye'de iç savaş halini almasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde zaman zaman zirveye çıkan gerilimlere neden olmuştur. Dolayısıyla Arap Baharı bir yandan kendi iç dönüşümleri diğer yandan uluslararası ve bölgesel etkileri itibariyle ele alınması gereken önemli bir süreçtir.

Bu bağlamda çalışmada öncelikle Arap Baharı, nedenleri ve sonuçlarıyla ele alınmaktadır. Daha sonra Türkiye ve İran'ın Arap Baharı'na yönelik politikaları ve Arap Baharı'nın her iki ülke arasındaki ilişkilere etkisi incelenmektedir. Bu yönleriyle çalışma, Arap Baharı sürecinde Türkiye ve İran gibi bölgesel güçlerin sürece yönelik izledikleri politikalara ilişkin yaşanacak tartışmalara katkı sunacaktır.

2. Arap Baharı: Nedenler ve Sonuçlar

2010 yılı sonlarında Tunus'ta, Muhammed Bouazizi isimli genç seyyar satıcının yönetime karşı tepki olarak kendini yakmasıyla başlayan, bir yıl gibi kısa sürede ODKA ülkelerinin çoğuna yayılan yönetim karşıtı protesto gösterileri ve siyasal değişim talepleri, 1968'de Çekoslovakya'daki Sovyetler Birliği karşıtı halk ayaklanmalarına verilen *Prag Baharı* teriminden esinlenilerek (İnaç, 2011: 487) *Arap Baharı* şeklinde adlandırılmıştır. Ayrıca yaşanan süreci ifade etmek üzere, *Arap Devrimleri* (Filiu, 2011), *Arap Ayaklanmaları* (Pace ve Cavartoda, 2012), *Arap Uyanışı* (Ramadan, 2012) ve *İslami Uyanış* (Mohseni, 2013) gibi çeşitli terimler kullanılmıştır. Bu genel nitelermeler dışında Tunus'ta gerçekleşen protesto gösterileri *Yasemin Devrimi* ya da *Onur Devrimi*, Mısır'dakiler ise *Nilüfer Devrimi* gibi ülkeler özelinde sürece ilişkin adlandırma yapılmıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerini içine alarak geniş bir coğrafyaya yayılmış protesto gösterilerine ilişkin isim çeşitliliği olsa da öte yandan protesto gösterilerinin pek çok ortak özelliği vardır. Bunlar sosyal ve ekonomik koşullara tepki, diktatörlüğün reddi ve yolsuzlukla mücadele gibi belli konuları yansıtmaktaydı (Ramadan, 2012: 7). Bu nedenle, ODKA ülkelerinde otoriter ve totaliter yönetimlerin yerini demokratik yönetimlere bırakacağı umuduyla Arap dünyasında bir nevi canlanma, uyanma gibi bir sürecin başladığı düşünülerek olumlu çağrışımlar yapan (Orhan, 2013: 18) Arap Baharı terimi yaygın olarak kullanılmıştır. Arap Baharı'ndaki beklentiye karşı arzu edilen demokratik ve barışçıl yapının inşa edilememiş olmasından ötürü sürecin *Arap Baharından*, *Arap Kışına* döndüğü şeklinde yorumlar yapılarak bahar-kış tezatlığı kullanılmıştır.

Arap Baharı'nın başlangıcından itibaren hızlı bir şekilde geniş bir coğrafyaya yayılması ve kitleleşmesi sürpriz olarak nitelendirilmiş, ortaya çıkış şekli, nedenleri ve etkileri itibariyle güncel

tartışmaların odağında yer almıştır. Bu yüzden Arap Baharı'nın nedenleri ve sonuçlarını ele almak süreci anlamlandırabilmek için önem taşımaktadır.

2.1. Arap Baharı'nın Nedenleri

Arap Baharı'nın ortaya çıkışında; yüksek işsizlik, yüksek enflasyon, artan yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, kayırmacılık, yolsuzluk, yönetimin kötü muamelesi, konut sorunu, otoriter rejimlerin varlığından kaynaklı demokrasi eksikliği gibi sosyo-ekonomik ve siyasal sorunlara ilişkin hükümetlerin cevap vermedeki yetersizliği gibi nedenler etkili olmuştur. Bu sorunların uzun yıllardır devam etmesi, protestolara etnik ve dini ayırım olmaksızın Müslüman/Hristiyan, dindar/seküler gibi farklı sosyal grupların bir arada katılmasına neden olmuştur (Şulul, 2015: 123). Bu bağlamda Tunus'ta kendini yakarak ayaklanmaların ve sosyal hareketlerin fitilini ateşleyen Muhammed Buazizi, üniversite mezunu bir gençtir. Protesto hareketlerini organize ederken Facebook ve Twitter gibi sosyal iletişim ağlarının bu derece yoğun bir biçimde kullanılmasının ve sosyal medyadan etkin bir biçimde faydalanılmasının nedeni de bu hareketleri yönlendirenlerin yüksek eğitilmiş işsiz gençler olduğunu ispatlamaktadır (İnaç, 2011: 493).

Arap Baharı'nın ortaya çıkışına ilişkin protestoların yaşandığı ülkelerde uzun süredir devam eden sorunlar olduğuna dikkat çekilmekle birlikte, 2008 Küresel Ekonomik Kriz sonrası ortaya çıkan işsizlik, gıda enflasyonu ve yoksulluk artışının özellikle petrol zengini olmayan ODKA ülkeleri için de tetikleyici faktörler olduğu ifade edilir. Bu ülkelerde enflasyon oranları ortalama yüzde 25-30 arasında değişkenlik gösteriyordu (Mushtaq ve Afzal, 2017: 2-3). Ülkeler özelinde baktığımızda, Mısır, Tunus, Yemen ve Fas gibi ODKA bölgesinde yer alan ülkelerde gıda fiyatlarındaki artıştan ötürü Arap Baharı öncesinde de protesto gösterileri görülmüştür. Örneğin Mısır, gıda fiyatlarındaki artıştan en fazla etkilenen ülkedir. Mısır'da ekmeğin halka daha pahalıya satılmaya başlaması ve sübvansiyonların azaltılması ülkedeki nüfusun yaklaşık %60'lık kısmını etkilemiştir. Mısır'da bir kişinin günlük geliri ortalama iki dolardır ve ailelerin yüzde 60'ı sübvansiyonlu ekmeğe yemek zorundadır (Löfgren ve El-Said, 2001). 2007 ve 2008 yılları arasında dünya buğday fiyatının yükselmesi Mısır'da ekmeğe fiyatının %37 oranında artmasına neden olmuştur (Dodge, 2012: 11). Dolayısıyla Mısır gibi bir ülkede temel ihtiyaçlardan biri olan ekmeğe fiyatlarındaki artış ve sübvansiyonlarındaki azalış hali hazırdaki düşük yaşam kalitesinin daha da düşmesine neden olmuştur. Bu da doğal olarak Arap Baharı sürecinde öfke patlaması olarak sokaklara yansımıştır.

Belirtmek gerekir ki, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerin çoğunda yüksek işsizlik ve yoksulluk, kökleri uzun yıllar öncesine götürülebilecek önemli bir sorundur. Örneğin yüksek oranlı işsizlik bölge için yeni bir gelişme değildir ve on yıllar boyunca büyük oranda yapısal arz etmektedir. Yoksulluk ve yüksek işsizlik seviyesi bir ayaklanma için yeterli görülürse, on yıllar boyunca Arap dünyasında devam edegelen kalkışma ve ayaklanmaların Arap Baharı diye nitelendirilen olaylar dizininden farkı yeterince algılanamamış olur. Bununla birlikte, daha yakın bir analizle, bir şeylerin değiştiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin Mısır'da işsizlik oranı 1984-2010 yılları arasında eğitim seviyesi düşük gruplar açısından çok da değişken değildir. Buna mukabil, eğitilmiş insanların işsizliği bu zaman zarfında 10 kat daha fazla artmıştır. Günümüzde çok daha fazla sayıda genç, daha yüksek eğitim almakta ama bu insanların iş bulmaları ve istihdam edilmeleri çok daha zorlaşmaktadır. Bu yönleriyle gıda sıkıntısı, işsizlik, kötü yaşam koşulları ve yoksulluk gibi ekonomik sorunlara karşı hükümetlerin çözüm üretmemesi, ODKA ülkelerindeki değişen demografik yapıyla birlikte protesto gösterilerine zemin hazırladığı ifade edilebilir.

Arap Baharı'nın ekonomik nedenleri kadar önemli diğer iki neden de siyasal ve yönetseldir. ODKA bölgesinin oluşmasında/gelişmesinde ya uluslararası güçler ve emperyalizm ya da bölgesel diktatörlükler ve militarist yönetimler başrol oynamıştır. Bölgeyle ilgili yapılan akademik çalışmalarda

genelde Orta Doğu devlet yönetim şekilleri, darbeler ve darbecilerin özellikleri, liderler ve liderlikler, ideolojiler, büyük güçlerin işgalleri, on yıllardır çözülemeyen krizler veya çatışmalar (örneğin Arap-İsrail çatışması), petrol ağırlıklı ekonomi politik, mezhepler ve etnik çatışmalar gibi konular incelenir. Bu tabloyla ilgili gerek pratikte gerekse akademik ve bilimsel çalışmalarda nadiren sivil toplum, demokrasi/demokratik katılım, yerel kültürler gibi insana veya topluma dair konular ve unsurlar görülür. XXI. yüzyılın başına gelindiğine Orta Doğu'da hâlâ XX. yüzyılın başında kurulmuş ve yüzyıl boyunca değişik iç ve dış otoriterlerce şekillendirilmiş olan anti-demokratik devletlerden oluşan bir sistem varlığını korumaktadır (Gözen, 2016: 137-138).

ODKA ülkelerindeki bu temel özellikler çerçevesinde siyasi sistemler demokratik bir katılıma ve iktidar değişimine olanak tanımamıştır. Tek parti iktidarı ve tek adam yönetimi, bölgedeki siyasi yapıların genel karakteri olarak ortaya çıkmaktadır. Seçimler göstermelik olarak yapılmış, halka herhangi bir alternatif sunulmadan ve başka siyasal partilerin kurulup eşit olarak rekabet etmelerinin önü açılmadan tek lidere *evet* mi *hayır* mı dedikleri sorulmuştur. Halkın baskı ve korkuyla sandıklara gittiği seçimlerden çıkan %99 gibi gerçek dışı oy oranlarıyla mevcut iktidarların devamlılığı sağlanmıştır. Babadan oğula iktidar devri, sadece kraliyet ailelerinin yönetimde olduğu monarşilerde değil, kendilerini cumhuriyet olarak tanımlayan Suriye ve Mısır gibi ülkelerde de gerçekleşmiş ya da planlanmıştır. İzledikleri korku ve baskı politikaları ile iktidarların yönettikleri kitlelerle aralarındaki mesafe büyümüş, halklarından kopuk, demokrasi, bireysel özgürlükler ve insan hakları gibi kavramları dışlayan yönetimler varlığını sürdürmüştür. Otoriter rejimler siyasi muhalefetin gelişmesine izin vermemiştir. Muhalif olarak öne çıkan figürler sürgüne gönderilmiş, hapis cezasına çarptırılmış ya da faili meçhul cinayetlere kurban gitmiştir. Ancak, Arap halkları son yıllarda çeşitli ortamlarda yeni liderler ve yeni söylemler beklentisi içerisinde olduğunu ortaya koymaya başlamıştır. Dolayısıyla halkın reform veya ifade özgürlüğü talep ettiği noktada baskı ile karşı karşıya kalması, toplumsal hareketleri etkileyen bir diğer unsur olmuştur (Orhan, 2013: 20-21).

Arap Baharı'nı ortaya çıkaran bir diğer faktör de kültürel ya da teknolojik gelişmelerdir. Arap Baharı'nın kültürel nedenleri; küreselleşen dünyada artan iletişim ve ulaşım imkanlarının sonucu olarak halkın, özellikle de Arap gençlerinin sosyal medya üzerinden görüş, haberdar oldukları daha demokratik ülkelere ve toplumlara özenmeleri ve sisteme karşı ayaklanmaları olarak ifade edilir (Paksoy ve diğerleri, 2013: 178). Bu çerçevede, Arap Baharı sürecinde polislerin sert tavır ile işkence görüntülerinin mobil telefonlar sayesinde kaydedilerek televizyonlarda ve sosyal medya platformlarında yayınlanması, ulusal ve uluslararası baskıları attırarak mevcut yönetimlerin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. İnternetin çok yaygın ve Facebook gibi sosyal medya platformlarının çok fazla kullanıcılarının olmamasına rağmen bu ülkelerde sosyal medya, süreç içinde demokrasi ve insan hakları gibi fikirlerin olgunlaşmasında, görüntülerin TV'lere sızmasında, insanların organize olmalarında yararlı bir araç olmuştur. Bunların yanı sıra sosyal medya, gaz bombasının etkisinin giderilmesinde kola ve limonun nasıl bir fayda sağlayacağı gibi pratik bilgilerin paylaşılmasında önemli bir imkân sağlamıştır. İnternet teknolojileri ve sosyal medya araçları bu imkanları sağlarken eylemlerde en etkili katkıyı cep telefonlarının yaptığı görülmektedir. Cep telefonlarından atılan toplu mesajlar, multimedya mesajlar ve görüntülerin paylaşımı halkı tamamıyla organize etmiştir (Akbiyık ve Öztürk, 2012: 1016-1020). Böylece Arap Baharı'nın ortaya çıkışına bir yandan ODKA bölgesinin sosyo-ekonomik ve siyasal-yönetsel sorunları zemin hazırlarken diğer yandan küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte kullanımı yaygınlaşan internet teknolojileri, cep telefonu ve sosyal medya kullanımının önemli fırsatlar sunduğu söylenebilir.

2.2. Arap Baharı'nın Sonuçları

Arap Baharı'nın sosyo-ekonomik ve siyasal-yönetsel nedenleri temelinde protesto gösterilerinde slogan olarak *halk rejimi yıkmak istiyor* (ash-shab yurid isqat an-nizam) belirlenmiştir

(Salih, 2013: 184-186). Kitleleşen protestolarla, ODKA ülkelerindeki temel sorunlar uzun yıllardır iktidarları elinde bulunduran lider ve ailelerine bağlanmakta, bunların görevlerini bırakması ve demokratik rejimlere geçilmesi hedeflenmekteydi. Bu minvalde Arap Baharı'nın kısa vadeli sonuçları arasında liderlerin görevlerinden ayrılması yer alır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de on yıllarca aynı yöneticilerin elinde bulunan ve seçim yoluyla değişmeyen yönetimler de Arap ayaklanmaları ile birlikte devrildi. Aynı şekilde Suriye'de de rejime karşı başlayan gösteriler iç savaşa dönüşerek yüz binlerce insanın ölmesine ve milyonlarca insanın göç etmesine neden oldu. Bu arada komşularında meydana gelen gösterileri yakından izleyen Cezayir, Fas, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi ülkelerde ise yönetimler irili ufaklı bazı reformlar yaparak muhalifleri susturmayı başardı (Aktaş, 2016: 149). Bu lider değişimlerine rağmen Arap Baharı'ndan arzu edilen sonuca ulaşıldığını söylemek zordur. Çünkü gerçek anlamda istikrarın sağlandığı ve demokratik süreçlerin başladığı bir örneğe rastlanamaz. Nitekim Mısır çok kısa bir demokrasi deneyimi yaşamıştır. Kısa süre görevde kalan seçilmiş Cumhurbaşkanı Mursi'nin, 3 Temmuz 2013'te yapılan askeri darbeyle düşürülmesi sonrası demokrasi deneyimi sona ermiştir. Suriye ve Yemen'de iç savaş hala devam ederken Libya zaman zaman artan gerilimlerle birlikte fiilen bölünmüş bir ülke haline gelmiştir.

Aynı zamanda, Arap Baharı süreci ve sonrasında yaşanan olayların bölge dengeleri üzerinde olduğu kadar bölge ile ilişkileri olan rakip ve müttefik devletler üzerinde de önemli ölçüde etkileri olmuştur. Küresel ve bölgesel düzeyde etkin olan birçok devlet kendi çıkarları doğrultusunda politikalar geliştirmiş ve oluşan yeni dengelerde yeni roller üstlenme çabaları göstermiştir. ODKA bölgesinin iki kadim gücü Türkiye ve İran, tarihsel, kültürel ve siyasi bağları nedeniyle Arap Baharı'nın yakından etkilediği iki ülke olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle her iki ülkenin Arap Baharı'na yönelik politikaları ve Arap Baharı'nın her iki ülke ilişkilerine etkilerini ele almak, ODKA bölgesindeki değişimlere bölgesel aktörlerin yaklaşımlarını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

3. Türkiye ve İran'ın Arap Baharı Sürecindeki Politikaları

Orta Doğu'nun kadim iki gücü olan Türkiye ve İran, Arap Baharı'nı büyük bir ilgi ile izlemiştir. Fakat iki Müslüman ülkenin Arap coğrafyasında yaşanan bu değişimlere bakışı ve yorumu farklı olmuştur. Özellikle Suriye meselesi her iki ülkenin Arap Baharı'ndan ne anladığını/beklediğini belirleme noktasında somut bir örnek olmuştur. ODKA'da Arap Baharı sürecinde yaşanan gelişmeler, jeopolitik ittifaklar ve rekabetlerin tekrar belirlendiği sonuçlar doğurmuştur. Dolayısıyla ayaklanmaların başladığı dönemde Türkiye ve İran tam da bu noktada ortaya çıkacağını düşündükleri güç boşluğunu doldurma ve bölgesel nüfuzlarını arttırma çabasına yoğunlaşmıştır. Bu düşünceler Ankara ve Tahran arasında *model ülke* olma noktasında bir rekabeti de ortaya çıkarmıştır. Fakat Orta Doğu genelinde ve Suriye özelinde yaşanan gelişmeler ve paradigma değişimleri iki ülkeyi rekabetten ziyade iş birliğine doğru zorlamaktadır.

3.1. Tarihsel Olarak Türkiye-İran İlişkileri

Türkiye ve İran, Orta Doğu'da asırlardır süren siyasi ve diplomatik bir ilişkiye sahiptir. Bu durum bölgedeki diğer devletlerin neredeyse tamamının genç devletler olması ile açıklanır. XVI. yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar birçok silahlı çatışma Osmanlı ve İran imparatorluklarını karşı karşıya getirmiştir. Bu savaşların hem dini -Sünnilik ile Şiilik arasındaki rekabet- hem de sınır bölgelerini - Anadolu'nun doğusu, Azerbaycan, Mezopotamya, Kafkasya- kontrol edebilmek için ülke toprakları ile ilgili boyutu vardır (Djalili & Kellner, 2013: 11). İmzalanmış birçok antlaşma sonrasında Türkiye-İran sınırı 1639 Kasr-ı Şirin (Zohab) Antlaşması ile belirlenmiş ve o tarihten bugüne değişmemiştir. Bu anlaşma ayrıca Orta Doğu coğrafyasında dışarıdan müdahale ile belirlenmeyen bir sınır anlaşmasıdır.

Türkiye-İran ilişkileri 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve 1926'da da İran'da Pehlevi hanedanının başa geçmesi ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Bu dönem her iki ülkenin de

modernleşme çabalarının ön planda olduğu bir dönemdir. 1934 yılına kadar başka bir ülkeye ziyaret etmeyen İran Şahı'nın yaptığı tek ziyaret Türkiye'ye olmuştur. Hatta sürgüne yollanacağı 1941 yılına kadar başka bir gezi de yapmayacaktır (Atuk, 2017: 232). İlişkilerin giderek yakınlaşması 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın katılımı ile Sadabat Paketi'nin imzalanmasına kadar gitmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Ankara ve Tahran'ın Batı kampında yer alması ikili ilişkileri arttırmıştır. Türkiye, İran ve Pakistan 1964 yılında ekonomik ilişkileri güçlendirmek amacıyla Kalkınma İçin Bölgesel İş birliği (Regional Cooperation for Development-RCD) adlı örgütünü kurmuştur. İkili ilişkiler bu dönemde hem geçmişe oranla hem de o dönemde Orta Doğu devletleri arasındaki ilişkilere oranla kayda değer bir iş birliği, uzlaşma ve dostluk ortamında gelişmiştir (Djalili & Kellner, 2013: 13).

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi genelde bölge ve uluslararası sistemi, özelde ise Türkiye'nin dış politikasını etkilemiştir. Devrim sonrası Türkiye-İran ilişkileri düşmanlık olarak belirmese de daha çok kuşku ve güven probleminin olduğu dönemler olarak ortaya çıkmıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki siyasi sorunlara rağmen, Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkiler hiçbir zaman kopmamıştır. Ankara, devrim sonrası yeni rejimi kısa süre içerisinde tanımış ve iyi ilişkiler geliştirme konusundaki niyetini de açıkça beyan etmiştir. Türkiye, İran ile ekonomik iş birliğinin geliştirilmesine oldukça önem vermektedir. Fakat başlangıçtaki olumlu hava Tahran'daki ABD büyükelçiliğinin işgal edilmesi ve konsolosluk çalışanlarının rehin alınması sonrası, Türkiye'nin olayları "insanlık dışı" nitelendirmesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler sarsıntıya uğradı. Yine de ilişkiler kısmen geriler gibi olmasına rağmen Ankara'nın İran'a petrol bağımlılığı Batı'dan farklı bir politika izlemesine neden oldu. Örneğin 1980'de ABD, Avrupa Topluluğu ve Türkiye'den İran'a yönelik ambargo uygulamalarını talep etmesine rağmen Ankara bu karara katılmadı (Balci, 2017: 176-177). İran tarafı ise uluslararası arenada yalnız kalma sorunu ile karşı karşıya kalınca Türkiye başta olmak üzere komşularına yönelik iyi niyetli mesajlar göndererek ılımlı bir ilişki sürdürme çabasında yer almıştır.

Tarihsel olarak Türkiye ve İran, ideolojik ve jeopolitik alanlarda dostça fakat rekabetçi bir ilişki yaşamıştır. Bu rekabet 1990'larda zirve noktasına ulaştığında ikili ilişkilerin geleceğine dair umutlarda azalma yaşanmıştır. Çünkü İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşı ve PKK sorunu 90'lı yıllarda ikili ilişkileri oldukça etkilemiştir. Buna rağmen iki ülke arasında sıcak bir çatışma yaşanmamıştır. 2000'li yıllarla birlikte ilişkiler yeniden gelişmeye başlamıştır. Bu yakınlaşma siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarına yayılmış ve özellikle 2003 Irak Savaşı'ndan sonra hızlanarak kayda değer bir gelişme göstermiştir (Uzun, 2013: 147).

2002 sonrası AK Parti iktidarının başlamasıyla ivme kazanan *Komşularla sıfır sorun* politikasının Türkiye'nin dış politikada temel parametrelerinden biri olması, Türkiye ve İran arasında yeni bakış açıları geliştirmiş ve kısa sürede sadece ekonomi ve enerji alanlarında değil aynı zamanda güvenlik ve siyaset alanlarında da ilk nüvesini vermiştir. İran, Ankara'nın bölgede bir numaralı ortağı haline gelmiştir. Enerji sektöründe artan ticaret, yatırımlar ve iş birliği yoluyla ikili ekonomik ilişkilere yönelik karşılıklı çabalar 2000'li yıllarda yakınlaşma sürecinin lehine sonuç vermiştir. Türkiye için İran'la ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi esasen petrol ve doğal gaz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ihtiyacı noktasında belirlemiştir. İran tarafı içinde Türkiye ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ABD ve BM'nin ekonomik yaptırımlarına karşı uluslararası tecritten kurtulma amacı taşımaktaydı. Ekonomi her iki ülke için ilişkilerin geliştirilmesinin temel amacı olmuştur (Uzun, 2013: 148).

Bunun yanında İran'ın nükleer enerji çalışmaları da İran tarafı için yakınlaşmanın önemli faktörleri arasında yer almıştır. Nükleer enerji meselesinde Türkiye birçok defa Tahran'ın nükleer silah elde etmeye çalıştığına dair yapılan temel iddialara karşı İran'ı desteklemiş ve İsrail başta olmak üzere birçok ülkenin nükleer silaha sahip olduğunu vurgulamıştır. İran'ın tecritten kurtulması adına da Brezilya ile birlikte arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Türkiye 2010 yılında da BM Güvenlik

Konseyi'nde Tahran'a uygulanacak ilave yaptırımlara karşı ret oyu kullanarak desteğini somut biçimde sürdürmüştür.

İran İslam Devrimi sonrası zaman zaman ortaya çıkan sorunlara rağmen iki ülke 2003-2011 yılları arasında ilişkilerini geliştirmiş fakat 2011'den sonra ilişkiler gerilemeye başlamıştır. Suriye meselesi başta olmak üzere Türkiye'nin Füze Radar Sistemi'ni Türkiye'ye kabul etmesi ilişkilerin gerilmesine neden olan faktörler arasındadır. Türkiye her ne kadar Füze Radar Sistemi konusunda İran'a garanti verse de İran rahatsızlığını açıkça ifade etmiş, hatta İran'a dönük olası bir saldırıda öncelikle bu radarı hedef alacağını ilan etmiştir. Fakat ilişkiler deyim yerindeyse kırılma noktası Suriye krizi olmuştur.

3.2. İran'ın Arap Baharı Sürecindeki Politikası

İran, ODKA ülkelerinde Batı yanlısı iktidarların çökmesinin ya da zayıflamasının kendilerine sağlayacağı jeopolitik fırsatları hesaba katarak 2010'un sonunda başlayan ve hızla yayılan ayaklanmaları büyük bir ilgi ile izlemiştir. Başlangıçta Tahran'ın bu ayaklanmalara dair resmi söylemi 1979 İslam Devriminin bir uzantısı şeklinde olmuştur. Fakat ayaklanmalarda bu devrime hiç atıfta bulunulmaması ve Tunus'taki Nahda Hareketi ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler gibi İslami partilerinde aralarında yer aldığı aktörlerin böyle bir ilişkiyi reddetmesi, İran'ın söylemini değiştirmesine yol açmıştır (Djalili & Kellner, 2013: 21-22). Tahran yönetimi resmi söylemini değiştirmiş ve ayaklanmaları *İslami Uyanış* olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu ifadenin kullanılmasının temel nedeni de Tahran yönetiminin bakışıyla ayaklanmaların hem bir İslami Uyanış olması hem de Batı yanlısı diktatörlükleri hedef almasıdır. İran'ın resmi söylemi bu şekilde ifade edilse de ayaklanmalara desteği ya da tepkisi kendi ideolojik ve aynı zamanda jeopolitik çıkarları doğrultusunda olmuştur. Nitekim Suriye, İran için bu bakış açısının en somut göstergesi olmuştur.

Bin Ali'nin başkanlığı döneminde Tunus ile İran arasında büyük çapta olmasa da sıcak ilişkiler kurulmuştu. 2000'li yıllarda ilişkiler gelişme trendi göstermekteydi. Bu durum nedeniyle Tunus'ta başlayan gösterilere İran ilk başta temkinli davrandı. Fakat Bin Ali'nin gidişi ile İran bu durumu coşku ile karşılamış ve bu değişimin Tahran yönetimine çıkar sağlayacağını düşünerek destek vermiştir. Hatta Tahran için bu ayaklanma 1979 Devrimi'nden ilham almıştır. Dolayısıyla Tahran yönetimi Yasemin Devrimi'ne destek olmuştur. İran, Tunus lideri Bin Ali'yi, Batılı ülkeler tarafından desteklenen bir diktatör olarak tanımlamıştır. Özellikle Ekim 2011 yılında Tunus'ta gerçekleşen ve Nahda Hareketi'nin kazandığı seçim sonrası Tahran yönetimi Tunus'a yönelik daha aktif politika izlemeye çaba göstermiştir (Djalili & Kellner, 2013: 23-24).

Tahran yönetimi tıpkı Tunus'ta olduğu gibi Mısır'da da başlayan gösterilerden büyük memnuniyet duymuş ve göstericilere desteğini ifade etmiştir. Mısır'da Mübarek rejiminin düşmesi İran Devrimi'nin yıl dönümü olan 11 Şubat'a denk gelmesiyle Tahran'ın memnuniyeti daha da artmıştır (Uygur, 2012: 4). Çünkü İran, Arapların *Reisi* ve ABD'nin önemli bir stratejik ortağı olan, İran Devrimi'nden sonra kendisi ile diplomatik ilişkileri kesen, İran-İrak Savaşı'nda Saddam Hüseyin'e destek veren ve Şii yayılcılığına karşı cephe oluşturan Hüsnü Mübarek'in düşüşüne Tunus'tan da önce tepki vererek bu hareketleri ABD ve Siyonistlerce desteklenen firavunun rejimine karşı Müslüman ulusunun uyanışı olarak nitelemiştir (Djalili & Kellner, 2013: 27-28). Mısır'daki rejimin düşmesi ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden birinin saf dışı kalması anlamına gelmekteydi. Bunun yanında Mısır'ın Sünni Arap dünyasındaki önemi ve İsrail ile coğrafik yakınlığı, İran için jeopolitik çıkarların lehine sonuçlanması demek olacaktı.

Tahran yönetimi Libya'da başlayan ayaklanmalar karşısında Tahran ve Trablus arasında devam eden ikili ilişkilerden dolayı daha çok bekle ve gör politikası izlemiştir. Bu nedenle Libya'da başlayan gösterilere karşı İran daha ihtiyatlı bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Fakat sonuçta İran, Libya'daki

hareketi de İslami Uyanış olarak nitelemiş ve Kaddafi'yi de *kendi halkını bombalayıp öldüren biri* olarak kınamıştır. Dışarıdan olası bir müdahaleye özellikle de NATO'nun Libya'ya karşı herhangi bir harekâta girişmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Olası bir dış müdahalenin amacının tamamen petrol olduğunu ve bu durumun yeni bir sömürgecilik çeşidi olduğunu ifade etmiştir. Fakat NATO'ya rağmen Tahran yönetimi, Libya halkına olan desteği açıkça belirtmiştir. Trablus'un düşüşü ile de Ulusal Geçiş Konseyi ile görüşerek yeni yönetimi resmen tanımıştır (Djalili & Kellner, 2013: 40-45, Okyar, 2015: 69-70).

Tahran yönetimi Yemen'de başlayan gösterileri de İran Devrimi'nin bir yansıması olarak görmüş ve desteklemiştir. Tahran, Yemen'de gösterilere karşı şiddet uygulanmasını kınamış ve göstericilerin taleplerinin *Yemenlilerin meşru istekleri* olduğunu ifade etmiştir. Yemen'in düşmesi durumunda Tahran yönetiminin beklentisi Suudi Arabistan ve ABD'ye karşı Hint Okyanusu'ndan Akdeniz'e kadar olan bölgede kendi nüfuzunu sağlayan jeopolitik üstünlüğün anlamı demektir (Djalili & Kellner, 2013: 57). Bu noktadan bakıldığından İran için demokratik değişimden ziyade bölgede İran lehine sağlanacak olan fiilen müdahil olma durumu dahil her türlü aracın jeopolitik üstünlük için kullanılması önemlidir.

Sünni ülkelerde yaşanan gelişmelerin yanında İran, dikkatini Şiiilerin çoğunlukta olduğu ve Arap Baharı'ndan etkilenerek gösterilerin başladığı Bahreyn'e çevirmiştir. İran, Bahreyn'i 1970'lere kadar kendi topraklarının bir parçası olarak görmüş ve Suudilerin ülkedeki gösterileri bastırmasına tepki vermiştir. İran bu dönemde uluslararası kamuoyunu ve bölge ülkelerini Bahreyn'deki olayları görmezden gelmekle ve çifte standart izlemekle suçlamıştır. Özellikle de Suudi Arabistan'ın ayaklanmaları bastırmak için bu ülkeye gitmesine büyük tepki göstermiştir (Uygur, 2012: 12).

Tunus ve Mısır gibi ülkelerde halkların sokağa çıkarak demokrasi, şeffaf yönetim talepleri İran tarafından açıkça desteklenirken rüzgâr Suriye tarafına esince tüm söylemler Tahran yönetimi için anlamını yitirmiştir. Suriye krizi, İran'ın desteklerinin ya da eleştirilerinin *ilkeselliğinin* ortaya çıkması noktasında turnusol kâğıdı olmuştur. Protesto gösterilerinin başladığı hemen her ülkede İran bu gösterileri *Müslümanların Uyanışı* olarak tanımlamıştır. Suriye'de başlayan protestolarda İran açık bir şekilde Suriye yönetimini desteklemiştir. İran'a göre Mısır halkı *doğru* bir diktatörü devirmişti ama Suriye halkı *yanlış* bir diktatörü devirmek istiyordu. Çünkü Suriye rejimi Tahran'ın jeopolitik hesaplarında vazgeçilmez bir taşı. Dolayısıyla Şam rejimi İran'ın çıkarları için ayakta kalması gereken bir yönetimdi (Zengin, 2013: 173).

3.3. Türkiye'nin Arap Baharı Sürecindeki Politikası

Türkiye, Arap Baharı ile başlayan dönemi *tarihin normalleşmesi* olarak değerlendirmiştir. Bu noktada Ankara bir karar vererek ülkelerin isimlerinden ve ikili ilişkilerden bağımsız olarak rejimlerin değil halkların yanında olmaya karar verdiğini açıkça deklare etmiştir (Zengin, 2013: 28-30). Örneğin Libya, Bahreyn ve Suriye ile Ankara arasındaki ilişkilerin bu süreçte oldukça iyi bir seviyede olmasına rağmen, Türkiye kayıtsız şartsız halkları destekleyeceğini ilan etmiştir. Çünkü Türkiye için bu protestoların altında herhangi bir komplo olmadığı gibi protestolar bizzat Arap gençleri tarafından başlatılmıştı. Bu düşünceden hareketle Türkiye gösterileri *demokratik talepler* olarak görmekteydi. Bu düşüncelerin yanında Türkiye'de tıpkı İran gibi oluşacak yeni rejimlere kendisini *model* olarak kabul ettirebileceğini düşünmekteydi. Nitekim bu düşüncenin ilk somut örneği Tunus'ta ortaya çıktı.

Türkiye Tunus'ta gösteriler başladıktan sonra demokratik değişim yönündeki talepleri desteklediğini ifade etmiştir. Özellikle Bin Ali'nin ülkeden ayrılmasından sonra geçiş dönemi yetkilileri ile çeşitli temaslar kurulmuştur. Tunus tarafı içinde Türk modeli önemli bir araç olarak görülmüştür. Yapılan ilk seçimleri Nahda hareketinin kazanması ve Türkiye'yi örnek alacağını ifade etmesi, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını arttırmaya çalışması için bir fırsat olmuştur. Bu konuda Tunus ile çeşitli anlaşmalar imzalanmış ve ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Mısır'da başlayan gösteriler Türkiye'nin süreci daha dikkatle izlemesine neden olmuştur. Çünkü Tunus ya da diğer ülkelerde iktidar değişimi önemli olsa da Mısır'da yaşanacak olası bir iktidar değişimi Orta Doğu'daki dengeleri alt üst edebilirdi. Mübarek'in düşmesi sonrası Mısır'da yıllar sonra yapılan demokratik seçimleri Mursi kazandı. Türkiye yeni Mısır yönetimine maddi desteğin yanı sıra diplomatik destek de sağladı. Mısır'da Mübarek rejiminin değişime yol açan protestolar, İsrail'in çıkarları için eski rejimin korunmasının öneminden dolayı en fazla İsrail'i endişelendirmişti. Rejim değişimi, Mısır'ın Ortadoğu'da ABD ve İsrail için ne kadar önemli olduğu Mursi yönetimin bir darbe ile yönetimden el çektilmesi ile birlikte somut bir şekilde görüldü. Ayrıca Mısır'da yaşanan değişimin tersine dönmesi, Arap Baharı'nın *Arap Kışına* dönüşeceğine dair yorumların yapılmasını tetiklemiştir.

Libya konusunda Türkiye'nin seçim yapması diğer ülkelere göre yavaş gerçekleşti. Bunun nedeni Türkiye'nin Libya'da ekonomik çıkarlarının oldukça fazla olmasının yanı sıra 25.000'den fazla Türk işçinin bu ülkede çalışmasıydı. Bu minvalde Türkiye'nin Libya'ya dönük politikasının birincil hedefi, bu ülkedeki işçilerin sağ salim ülkeden çıkarılması olmuştur. Çünkü 25.000 işçi aynı zamanda bir o kadar aile anlamına gelmekteydi. Olası bir kriz, geri dönülemez sonuçları ortaya çıkarabilirdi. Türkiye tıpkı İran gibi ilk başta Libya'ya dışarıdan olası bir müdahaleye karşı çıktı. Hatta bu konuda Fransa'nın Libya'ya yönelik dış müdahalesine karşı diplomatik bir mücadele verdi. Fransa'nın dış müdahale için diplomatik çabalarına karşı Türkiye de Libya muhalefetini Türkiye'ye çağırarak ateşkesin yollarını aramaya devam etti. Türkiye asilere silah sağlanmasına karşı çıkıyor ve arabuluculuk görevinde bulunmak istiyordu. Diplomatik çabalar işe yaramadı. Türkiye bu noktada açığa düşerek muhalifler tarafından Kaddafi'yi koruyan ülke konumuna düştü. Türkiye'nin bu tutumu Bingazi'de Ankara aleyhine gösterilerin yapılmasına neden oldu. Batının eleştirileri ve Libya konusunda yalnız kalan Türkiye, tutumunu değiştirmek zorunda kaldı. Bunun yanında muhalefetin Kaddafi karşısında ilerleyişi oluşacak yeni yönetimde Türkiye'ye zarar verebilirdi. Türkiye sonunda Kaddafi'ye iktidarı bırakma çağrısında bulundu. Fakat bu etkili olmadı. Kaddafi protestoların beraberinde yaşanan dış müdahale sonrası iktidarını kaybetti (Djalili & Kellner, 2013: 85-92).

Arap Baharı sürecinde Türkiye'yi en fazla etkileyen ise Suriye'de başlayan ayaklanmalar olmuştur. Özellikle komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Suriye ile ilişkiler tarihte hiç olmadığı seviyeye ulaşmışken, Suriye'de olaylar başladığında Ankara ve Şam arasındaki ilişkilerin seyrini etkileme potansiyeline sahipti. Dera'da başlayan ilk gösterilerle birlikte Türkiye Şam'a reformlar yapılmasını tavsiye etmiş ve ihtiyatlı bir politika izlemiştir. Gerek telefon diplomasisi gerek mekik diplomasisi yoluyla Şam rejimi ile sürekli irtibat halinde olunmuştur. Türkiye, Şam yönetiminin verdiği tüm sözlere rağmen reform yapmaktan kaçınması ve göstericilere yönelik şiddetin dozajının artmasına rağmen temkinli politikasını yaklaşık dokuz ay boyunca sürdürmüştür.

Ankara'nın hayal kırıklığı devam etmiş ve Şam'a yönelik eleştirilerin dozu da yükselmiştir. Fakat Ankara'nın Esed'e karşı sabrının taşmaya başlaması, Şam yönetiminin gösterileri bastırma esnasında öldürdüğü sivillerin binleri geçmesi ve uluslararası baskıların arttığı 2011 Ağustos ayına denk geldi. Türkiye bu dönemde Batı medyası tarafından sürekli Esed'i destekleyen ülke olarak suçlandı. Uluslararası baskılar sadece Suriye için değil Türkiye içinde artmaya başladı. Benzer suçlamalar Suriye sokaklarında da devam ediyordu. 9 Ağustos'ta Şam'da Türk Dış İşleri Bakanı altı saatten uzun süren bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmede sonrasında da verilen tüm sözlere rağmen Şam yönetimi gösterileri şiddetle bastırmaya devam etti. Şam rejiminin mevcut politikasına devam etmesi neticesinde 15 Ağustos'ta Ankara dünyaya artık Suriye ile konuşulacak bir şey kalmadığını deklare ederek Suriye ile diyalogu kesmiş ve muhalefeti desteklemeye başlamıştır (Djalili & Kellner, 2013: 115).

4. Arap Baharı'nın Türkiye- İran İlişkilerine Etkileri

Türkiye İran ilişkileri tarihsel olarak dalgalı bir seyir izlese de ilişkilerde hiçbir zaman kopma ya da *altın çağ* yaşanmamıştır. AK Parti iktidarı ile birlikte Ankara ve Tahran arasındaki yakınlaşma tarihte hiç olmadığı kadar büyük olmuştur. Her iki ülke arasındaki yakınlaşma Ankara'nın iyi komşuluk diplomasisi ve İran'ın ülkesini yalnızlıktan kurtarma isteği yönündeki çabalarıyla hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu yakınlaşmanın sonucunda her iki ülke birçok alanda iş birliği olanaklarını geliştirmiştir. Ayrıca Türkiye uluslararası alanda İran'ı birçok kez desteklemiştir. Örneğin Türkiye, İran'ın uluslararası toplumda eleştirilerle karşılaştığı nükleer meselede elinden geleni yapmaya çalışmıştır (Djalili & Kellner, 2013: 141). Yine Türkiye ekonomik alanda tecrit içerisinde olan İran'a destek olmuştur. Başta Batılı ülkeler ve ABD olmak üzere İran'a yönelik ambargolara Türkiye her zaman karşı çıkmıştır. İran'da Türkiye'nin enerji ihtiyacını sağlama konusunda Türkiye'ye destek olmuştur.

İkili ilişkilerin geliştiği dönemde Arap Baharı'nın ortaya çıkması yıllardır Türkiye ve İran arasında yaşanan açık/gizli rekabeti bir kez daha gündeme getirmiştir. Diktatör rejimlerinin devrilmesi hem İran hem de Türkiye için *model ülke* olmaları açısından bir fırsat sunmuştur. Şöyle ki rejim değişimi her iki ülkenin bölgede kendi rejimlerine benzer ve yakın ilişki kurabilecekleri rejimlerin inşası ihtimalini canlandırmıştır. Arap Baharı'na az çok benzer politikalar/söylemler sergileyen iki ülke Suriye meselesinde bir çıkmaza girmiştir. Suriye meselesi iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Bunun nedeni her iki ülkenin Suriye'deki protestolara farklı yaklaşımlarıdır. Mesela İran Suriye rejiminin ayakta kalmasına yönelik politikalar izlerken Türkiye rejimin demokratikleştirilmesi yönünde politikalar izlemiştir.

Suriye meselesi Türkiye ve İran'ın birbirlerine dönük eleştirilerinin sertleşmesine sebep olmuştur. İran Suriye konusunda Türkiye'nin Batı ülkelerine yakınlaşmak için kendi bağımsız dış politikasını terk ettiğini iddia etmiş ve Batı'nın ekmeğine yağ sürmekten başka bir şey yapmadığı temelinde Türkiye'yi eleştirmiştir. Ankara ise Tahran'ın bu eleştirilerini anlamsız bulmuştur. Türkiye de İran'ın Suriye meselesine dahil olmasıyla kısa sürede sona erebilecek krizin güçlendiği, Esed'in ılımlaşmasını ve reformların gerçekleşmesini önlediği noktasında İran'ı eleştirmiştir. Bu eleştirilerin de ötesinde Türkiye'ye göre İran, Esed yönetiminin kendi halkına yönelik bastırma faaliyetlerine ses çıkarmamış ve Suriye'de nüfuzunu arttırmak için krizden yararlanmış (Djalili & Kellner, 2013: 141-142).

5. Sonuç ve Değerlendirme

ODKA bölgesinde otoriter ve totaliter yönetimlere karşı sosyo-ekonomik ve siyasal-yönetimsel nedenlerle 2010 sonlarında başlayan protesto gösterileri Arap toplumunun dönüşüm ve daha iyi bir yaşam umuduyla kısa sürede kitleselleşmiş ve Tunus'tan Mısır'a, Suriye'den Yemen'e kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Yaşanan süreçle birlikte ODKA ülkelerinde değişim umudu ülke vatandaşları açısından yeni beklentilerin kapısını aralamasının yanı sıra değişen yönetimlerle birlikte mevcut ittifakların kaybolacağı endişesi, yeni ittifaklar, ulusal çıkarlar ve bölgede aktif güç olma düşüncesindeki küresel ve bölgesel aktörlerin yakın ilgi göstermesini beraberinde getirmiştir. Orta Doğu'nun kadim iki gücü olan İran ve Türkiye ise tarihsel, kültürel ve siyasal yakın bağları nedeniyle ODKA bölgesinde nüfuz oluşturma amacıyla yaşanan süreci büyük bir ilgi ile izlemişler ve pozisyonlarına uygun avantajlar elde edebilmek amacıyla konumlanma çabası göstermişlerdir.

Türkiye ve İran, Arap Baharı'yla birlikte ortaya çıkacağını düşündükleri güç boşluğunu doldurma ve bölgesel nüfuzlarını artırma yönündeki beklentileri nedeniyle ilk olarak *model ülke* olma noktasında bir rekabet sürecinde karşı karşıya gelmişlerdir. Protesto gösterileri Suriye'ye uzanana kadar

ikili ilişkilerde gerilimler görülmezken, özellikle Suriye iç savaşında farklı politikalar benimsemeleri her iki ülkenin ilişkilerinde krizlere yol açan sonuçlar doğurmuştur. Burada Arap Baharı öncesi İran'ın yakın müttefiki olan Suriye'yi kaybetme endişesi, Türkiye'nin muhalifleri destekleme amacıyla iyi ilişkiler ve yakın bağlar kurabileceği bir Suriye beklentisi ilişkilerdeki krizlerin temel nedenini oluşturmuştur.

Fakat Suriye'nin mevcut durumu, ABD'nin Suriye politikası ve İran'a yönelik artan baskıları, Suudi Arabistan, Mısır, İsrail ve BAE dörtlüsünün genel olarak bölge özelde ise Suriye'ye yönelik farklı politikaları Ankara ve Tahran'ı zoraki bir iş birliğine doğru götürmektedir. Astana süreci de bu iş birliği en somut göstergesi olarak nitelendirilebilir. Çünkü iki ülkenin iş birliği yerine tekrar rekabete girişmesi hem kendi gelecekleri hem de bölgenin geleceği açısından oldukça zorlu ve geri döndürülemeyecek bir sürece davetiye çıkarabilir. Bu anlamda Ankara ve Tahran iki bölgesel güç olarak ayrılıkları bir kenara bırakmalı ve bölgeye dışarıdan müdahalelere ve değişimlere izin vermemelidir. İki ülkenin sorunları çözme kapasitelerinin var olup olmadığı düşünüldüğünde, jeopolitik konumları sayesinde birlikte hareket edebilmeleri sorunların derinleşmesini önleyebileceği gibi Rusya ve ABD gibi küresel güçlerin bölgeye yönelik politikalarını da etkileyebilecektir.

Kaynakça

- Akbiyık, Nihat, & Öztürk, Musa, (2012). "Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde "Arap Baharı" ve "Wall Strett"i İşgal Et" Eylemleri", II. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II, ss. 1003-1027, Malatya.
- Aktaş, Murat, (2016). Arap Baharı ve Demokrasi, II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, ss. 147-159, 4-7 Mayıs, Kırıkkale.
- Atuk, M. Volkan, (2017). İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies XVII/35 (2017-Güz/Autumn), ss. 219-247.
- Balcı, Ali, (2017). Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar, ALFA, İstanbul.
- Djalili, Mohammed Reza, & Thierry Kellner, (2013). "Arap Baharı" Karşısında İran ve Türkiye, Çev: Hande Güreli, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Dodge, Toby, (2012). After the Arab Spring: power shift in the Middle East? from the 'Arab Awakening' to the Arab Spring; the post-colonial state in the Middle East, DEAS reports, SR011, LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science, London, UK.
- Eldin, Kamal, & Salih, Osman, (2013). The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings, Arab Studies Quarterly, 35, (2), pp. 184-206.
- Filiu, J. P. (2011). The Arab Revolution: Ten Lessons From The Democratic Uprising, Oxford University Press, Oxford, UK.
- Gözen, Ramazan, (2016). Arap Baharı Girdabında Eski Ve Yeni Ortadoğu Dinamikleri, II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, ss. 135-147, 4-7 Mayıs, Kırıkkale.
- İnaç, Hüsamettin, (2011). Arap Baharı Sürecinde Arap Kimliğinin Dönüşümü, Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı, Editör: Kemal İnat, Fuat Aydın, Muhittin Ataman, ss. 487-499, Açılım Kitap, İstanbul.
- Löfgren, Hans, & El-Said, Moataz, (2001). Food Subsidies in Egypt: Reform Options, Distribution and Welfare. Food Policy, 26(1), 65-83.
- Mohseni, P., (2013). The Islamic Awakening: Iran's Grand Narrative of the Arab Uprisings, Brandeis University Crown Center for Middle East Studies Middle East Brief, 71, www.brandeis.edu/crown/publications/m eb/MEB71.pdf, (Erişim Tarihi, 12.11.2017).
- Mushtaq, Abdul, Qadir, & Afzal, Muhammad, (2017). Arab Spring: Its Causes And Consequences, JPUHS, 30(1), pp. 1-10

Okyar, Onur, (2015). İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi? Uluslararası İlişkiler, 12(45), 61-82.

Orhan, Dersan, Duygu, (2013). Ortadoğu'nun Krizi Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1-2), ss.17-29.

Pace, M., & Cavatorta, F. (2012). The Arab uprisings in theoretical perspective—an introduction. Mediterranean Politics, 17(2), 125-138.

Paksoy, Sadettin, Paksoy, H. Mustafa, & Alancıoğlu, Erdal, (2013). Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 46(46), 170-182.

Ramadan, Tariq, (2012). The Arab Awakening Islam and the New Middle East, Penguin, Books, London.

Şulul, Cevher, (2015). Arap Devrimlerinin Geleceği, Sobider, 2(4), s. 117-129.

Uygur, Hakkı, (2012). İran ve Arap Baharı, SETA Analiz (52), Mart, Ankara.

Uzun, Özüm, S, (2013). The "Arab Spring" and Its Effect on Turkish-Iranian Relations. Ortadoğu Etütleri, 4(2), 145-164.

Zengin, Gürkan, (2013). Kavga, Arap Baharı'nda Türk Dış Politikası, İnkılâp, İstanbul.